

DEVALÜASYONLA İLGİLİ BAZI MESELELER

Yazan : Baran Tunçer M. A.
İktisat Asistanı

I. DEVALÜSYONUN MANASI

Devalüasyon kelimesi, «paranın kıymetini, zaruretlerin tâyin ettiği düşük bir seviyede tesbit etmek» olarak tarif edilebilir (1). İktisadî bir terim olarak devalüasyon, değişik devirlerde, zamanın para sistemlerine uygun olarak, farklı bir şekilde anlaşılmıştır. Günümüzde hemen bütün memleketler konvertibil olmayan kâğıt para miqyasını kabul etmiş olduklarına göre, devalüasyon bugün, bundan yirmi - otuz sene öncesi altın standardındakinden çok daha farklı bir mahiyet arz etmektedir. Bununla beraber her türlü para standardında devalüasyonun müşterek bir mânâ ve hüviyeti vardır ki, bu da «değerini kaybeden bir para birimi için bir seri teşriî kararlarla yeni bir kanuni kıymet tesbit etmek ve bütün muamelelerin bu yeni kıymet üzerinden yapılmasını temin» den ibarettir (2).

Bugünün şartlarına uygun daha realistik tarifler de vermek mümkündür. Meseîâ devalüasyon, «bir memleket parasının, memleket içi mallara göre değil de, diğer memleketler paraları ve altına göre fiyatını yeniden tesbit manasına gelen bir tabirdir» diyebiliriz (3). Aynı zamanda devalüasyon «işsizliği başka memleketlere ihraç etmek gayesile yabancı memleketler paralarının fiyatlarını kasdi olarak artırmak» olarak da tarif edilebilir (4).

II. DEVALÜSYONA NİÇİN İHTİYAÇ VARDIR

Devalüasyon veya paranın dış kıymetinin düşürülmesi, bir memleketin tediye muvazenesizliğini düzeltecek bir usul olarak kabul edilmektedir. Bu tip bir muvazenesizlik çeşitli sebeplerden meydana gelmiş bulunabilir : memleketin ihracatına karşı dış - âlem talebinde muvakkat

(1) Webster'e New International Dictionary, İkinci Baskı.

(2) Encyclopedia of the Social Sciences, Vo. III, s. 114.

(3) Honor Croome, «Devaluation», The Spectator, Aust. 5, 1949.

(4) Albert G. Hart, Money, Debt, and Economic Activity, Prentice Hall Inc., N. Y., 1954, s. 368.

veya devrevi mahiyette azalma bulunabilir; dünya iktisat düzeninde esaslı mahiyette değişiklikler meydana gelebilir ve neticede milletlerarası maliyet - fiyat bünyesinde bozukluklar hasıl olabilir. Umumiyetle belirtti aynıdır - yabancı dövizine olan talebe bağlı olarak yabancı döviz arzının kifayetsizliği.

Tediye muvazenesi muhasebe usulü bakımından, daima muvazenede olması icap ettiğinden aradaki fark ya döviz ve altın stoklarının kullanılması suretiyle kapatılabilir, veya bir memleket likiditesi veya siyaseti bakımından tehlikeli olabilecek mahiyetteki usullerle kapatılmaya çalışılır. Ancak bu söylediğimizin aksi durumlarda varit olabilir. Meselâ kambiyo rayicinde muvazene tamamen bozulmuş olmakla beraber, tediye muvazenesi aşikâr olarak dengede bulunabilir. Aynı zamanda bir memleket muvazenesi, şiddetli deflasyon ve memlekette işsizlik pahasına temin etmiş olabilir. Bütün bunlar bize tediye muvazenesi tabirinin epeyce muğlak bir mefhum olduğunu ispat etmektedir.

Şimdi meseleye biraz daha yakından bakalım ve bir memleketin tediye muvazenesinde biraz önce bahsettiğimiz dengesizlik halini inceleyelim. Bir memleket ihracatının arz ve talebini ihata eden şartlar bakımından, birbirinden dikatle ayırılması icap eden iki farklı durum mevcuttur. Bazı hallerde, bir ihracat maddesi talebinde meydana gelen düşüş, diğer ihracat mallarına olan taleplerdeki artışlarla telâfi edilebilir. Fakat daha realist olan durum, ihracat malları fiyatlarında meydana gelen değişiklikler sebebiyle dış ticaret kazançlarında değişiklikler olması halidir. Paranın kıymet kazanması ve kaybetmesi, ancak bu gibi durumlarda varit bulunabilir ve kambiyo rayici böyle bir durumda ehemmiyet kespeder.

Meseleyi açıklayabilmek için bazı faraziyeler koyalım. Önce, her memleket konvertibil olmayan para sistemlerine sahiptir ve tedavülde bulunan banknot hacminde de bir değişiklik olmamaktadır. Sonra, kaydi para hacmi de sabit bulunmaktadır. Artık bu şartlar altında, X memleketinin ihracatına karşı olan yabancı talepte veya X'in ithalât talebinde meydana gelen değişiklikler, dış kambiyo rayicinde değişiklik ihtiyacını doğuracaktır, diyebiliriz. Yeni kambiyo rayici de aynı zamanda miktarlar, fiyatlar, ve diğer ihracat ve ithalat malları kıymetlerinde daha esaslı bir düzenleme mecburiyeti meydana getirecektir.

Şimdi X memleketinin ihracat kredilerinin azaldığı ve ihracat borçlarının arttığı bir durumu inceleyelim (5). Bu durumda altın hareketle-

(5) Bu durum, dış alem talebindeki azalış veya dış alem arzındaki artma gibi muhtelif sebeplerden meydana gelebilir. Aynı zamanda bu, memleket içi arz ve talep durumundaki değişikliklerin de tesiri al-

rini ve milletlerarası borçlanmaları nazarı itibara almazsak, X memleketi bir kambiyo rayici meselesi ile karşı karşıya gelecektir. Bir yandan milletlerarası sahada bu memleket parasının arzı artarken, diğer taraftan bu memleket parasına olan talep azalacaktır. Neticede, bir ünite bu memleket parası için ödenecek yabancı fiyat düşecek ve aynı zamanda yabancı döviz alışları X memleketi parasına göre pahalılaşmış olacaktır.

Acaba paranın kıymetinin düşürülmesi, yani devalüasyon, X memleketinin bu gayrı müsait durumunu düzelterek bir çaremidir? Burada göz önünde bulundurulması icap eden mühim bir nokta vardır; bu da paranın kıymetinin düşürülmesi, fizikî ithalâta bir azalma veya fizikî ihracatta bir artma veya her ikisi birden husule gelmedikçe, tediye muvazenesi güçlüklerini tedavi edemeyeceğidir. Aksi takdirde, devalüasyon tediye muvazenesindeki açığı büyütecek ve bu açık yeni tesbit edilen gayrı müsait kambiyo rayici dolayısıyla daha da büyük görünecektir.

Şimdilik umumî bir kaide olarak diyebiliriz ki, devalüasyon ithalâtın miktarını azaltıcı ve ihracatın miktarını artırıcı bir temayül gösterecektir (6). Kısa vadede devalüasyon, umumiyetle ithalât dolayısıyla meydana gelecek borçlanmaları azaltacak, ihracat alacaklarını artıracak ve dolayısıyla tediye muvazenesi üzerinde müsbet bir rol oynayacaktır.

III. DEVALÜSYONUN TEDİYE MUVAZENESİ ÜZERİNE TESİRLERİ

Klâsik analize göre, devalüasyon malûm arz ve talep mekanizması vasıtasıyla, bir memleketin dış ticaretinde mevcut muvazenesizliği düzeltir. Paranın kambiyo rayicinin düşürülmesi birbirleri üzerinde tesirleri bulunan iki aksi yönde tesirler yapar - ihracat ve ithalât üzerinde. Yabancı dövizlerine göre ihracat fiyatları düşecektir. Bu memleket ihracatına karşı yabancı talebi artıracak ve bu talep artışı ihracat malları fiyatlarını kısmen devalüasyondan önceki seviyeye doğru itecektir. Aynı şekilde memleket fiyatlarına göre ithalât pahalı bir hale gelecektir. Bu memleketin ithalât talebini kısacak ve dolayısıyla ithalât mallarının fiyatları düşme temayülü gösterecektir. Böylece aksi kuvvetler bir yandan

tındadır. Eğer ihracat talebi elâstik ise, çoğalan memleket içi talep veya azalan memleket içi arz, veya eğer ihracat talebi gayrı elâstiki ise, azalan memleket içi talep veya artan memleket içi arz, ihracat kredilerindeki bu azalışa sebep olabilir.

- (6) İthalât talep elâstikiyeti çok mühimdir. Bu halde eğer bir malın ithalât talebi gayrı elâstiki ise fizikî ithalâttaki düşüşler daha fazla yekûn borçlanma tesiri doğurabilir.

ihracatı artırma, diğer taraftan ithalatı azaltma şeklinde işleyecek ve dolayısıyla de muvazene hasıl olma yoluna girecektir.

Hemen burada yukardaki durumun bir ideal olduğunu ve kuvvetlerin her zaman izah edilen şekilde çalışamayacağını ilâve edelim. Meselâ ihracat hacmi artan taleple beraber yükselebilir, fakat fiyatlardaki düşme dolayısıyla yekûn kıymet devalüasyondan önceki devreden daha düşük olabilir. Aynı şekilde azalan talep dolayısıyla ithalat hacmi düşebilir, ancak yükselen fiyatlar sebebiyle yekûn kıymet daha yüksek bulunabilir. Bu sebepten dolayı devalüasyonun muvaffakiyeti esas itibarile, devalüasyon yapan memleketin ithalât talep elâstikiyeti ve diğer memleketlerin o memleket ihracatına olan talep elâstikiyetleri ile yakından ilgili bulunmaktadır. Marshall - Lerner denkleminde göre bu iki elâstikiyet toplamı birim elâstikiyetten büyük olmadıkça devalüasyondan hiçbir fayda beklenmemelidir (7). Eğer bu toplam birimden küçükse aleyhte bir durum hasıl olacak; ve eğer birim ise mevcut durumda bir değişiklik olmayacaktır. Yani değişen kambiyo rayicinin bir tesiri olmayacak, dış alemden temin edilen gelir miktarı aynı kalacaktır.

Teorem bu dar manasile ele alındığı zaman, aslında hayati ehemmiyeti haiz olan arz elâstikiyetini nazarı itibara almamaktadır. Daha ziyade, hakiki halde pek mevcut bulunmayan sonsuz arz elâstikiyeti halini farzetmektedir. Halbuki ihracat için dış alem talebindeki bir artış düşük arz elâstikiyeti yüzünden tesirsiz bir hale gelebilir ve böylece devalüasyonun maksadı tamamiyle ortadan kalkabilir.

Modern dış ticaret teorisinde dört elâstikiyet nazarı itibara alınmaktadır (8). Bunlar, ithalât için memleket içi talep elâstikiyeti ve ithalât için dış alemin arz elâstikiyeti ve memleketin ihracatı için dış alemin talep elâstikiyeti ile memleketin ihracat malları arz elâstikiyetidirler. Prof. R. H. Kahn'a göre ihracat arz elâstikiyeti hususî bir ehemmiyeti haizdir (9) :

«.... Eğer arz elâstikiyeti küçükse, devalüasyonun hiçbir faydası olmayacak demek değildir, fakat o memleket ihracatı için dış alem talebi ne kadar elâstiki olursa olsun devalüasyonun tesiri çok az olacaktır.»

(7) Charles B. Kindleberger, *International Economics*, Homewood - Illinois, 1955, s. 144

(8) Sidney S. Alexander, «The Effects of Devaluation on a Trade Balance», *IMF Staff Papers*, Nisan 1952, s. 263.

(9) R. F. Kahn, «The Dollar Shortage and Devaluation» *Economia Internazionale*, Şubat 1950, s. 96.

Marshall - Lerner denkleminde yapılacak bir ilâve de, denklemin sadece tekiye muvazenesi açığı büyük olmadığı zaman kabili tatbik bulunduğudur. Eğer açık büyükse daha büyük elâstikiyete ihtiyaç vardır.

Ananevi analizin daha mühim bir noksanı sadece fiyat elâstikiyetlerini nazarı itibara almasıdır. Halbuki devalüasyonu müteakip dış ticarette meydana gelen değışiklikler genirtere intikal eder ve bu da dolayısıyla elâstikiyetler üzerine tesir eder. Bu husus milletlerarası ticaret teorisinde yeni bir temayül olup uerde daha etraflıca tetkik edilecektir.

Devalüasyonun tesirleri üzerinde belli başlı ihtilâl ve münakaşalar daha ziyade elâstikiyet meseleleri etrafında toplanmaktadır. Bazı iktisatçılar, ihracat ve ithalatın fiyat elâstikiyetleri küçüktür, demektedirler (10). Diğerleri matematik mantığına dayanarak, dana önce de işaret ettiğimiz üzere net elâstikiyet birimden küçük olamaz diyorlar; aksi takdirde yeni kambiyo rayici tekiye muvazenesi üzerinde aksi tesir icra edecektir.

Elâstikiyetler mallara ve zamana göre değıştiği için, genelleştirme yapmaktan kaçınmak belki de en emin hal şekli olacaktır. Memleket içi sahada, talep elâstikiyeti mahsulün bünyesine ve memleket içi ikame mallarının mevcudiyetine göre değışmektedir. İhracat arz elâstikiyeti ise mevcut kullanılmayan kaynakların miktarına ve başka sahalarda kullanılmakta olan kaynakların talebi artan ihracat malları sahasına kaydırılabilme imkânlarına bağıdır. Diğer bir ilâve faktör de memleketin kendi ihraç mallarına olan talebidir; eğer bu yüksekse, dış alem talebini karşılayacak kâti miktarda arz yaplamayacaktır.

Bazı iktisatçılar da devalüasyon, ihracat fiyatlarını düşürdüğü ve ithalât fiyatlarını artırdığı ve dolayısıyla ticaret hadlerini (terms of trade) memleket aleyhine çevirdiği için, tercihe şayan bir usul olmadığı kanaatindedirler. Bu iddia bir memleketin ihracatı, ithalâtından daha çok ihtislaşmış olduğu gerçeği ile de kuvvet kazanmaktadır. Daha basit olarak ifade etmek istersek, artan ihracat ihraç mallarının dünya fiyatlarını düşürürken, azalan ithalât aynı şekilde fiyatları düşürücü bir tesir yapamayacaktır. Ticaretin bu şekilde memleket aleyhine dönmesi devalüasyona başvurulmamasını icap ettirmektedir, denilmektedir.

(10) Alvin H. Hansen, «Fundamental Disequilibrium», *Foreign Economic Policy* by S. Harris, 1948, s. 380.

IV. DEVALÜSYONUN MEMLEKET İKTİSADI ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ

Bu kısımda devalüasyonun bir memleket iktisadı üzerinde doğrudan doğruya ve dolayısıyla yapmış olduğu tesirleri inceleyeceğiz;

Borçlu - Alacaklı Bakımından :

Devalüasyonun memleket içi fiyatları artıracığı umumiyetle kabul edilmektedir. Yükselen fiyatlar sebebiyle devalüasyonun ekonomik hayatta borçlulara bir rahatlık vereceği ve dolayısıyla ticaret hayatını tahrik ederek memleket ekonomisi üzerinde müsbet tesir icra edeceği iddia edilmiştir. Peşin olarak böyle bir neticenin bir cemiyetteki iktisadi ve sosyal adalet ve eşitliğe aykırı olduğu ifade edilmek icap eder. Kredi verenler uğradıkları zarar dolayısıyla tasarruf arzularını ve istikbale olan emniyetlerini kaybedeceklerdir. Bunun yanında yükselen fiyatların, borçluları ferahlatmak suretiyle iş hayatına hareket getireceği de meseleyi mübalağalı bir şekilde ele almak olacaktır. Böyle olsa dahi, bu ticaret işletmelerinde fazla ehemmiyeti haiz değildir, zira buralarda umumiyetle borç yükü fazla ağır değildir. Diğer taraftan borçdan her zaman mutazarrın olan ziraat sahasında, yükselen fiyatlardan istifade edebilmek için çiftçiler ne istihsal hacmini genişletmek ve ne de işçi sayısını tahdit etmek imkânına sahip değillerdir.

Diğer taraftan borç yükünün azaltılması yeni satın alma gücü yaratmayacağı ve ancak satın alma gücünü transfer edeceğini de hatırdan çıkarmamak gerektir. Halbuki kredi verenlerin de en az alanlar kadar satın alma gücüne ihtiyaçları vardır. Borç yükünün azaltılması hiç olmazsa en basit adalet kaidelerine uygun olmalı ve iş hayatı münasebetlerinde istikrarı bozmamalıdır (11).

Müstahsil ve Müstehlik Bakımından :

Devalüasyonun ilk safhalarında birçok müstahsiller havadan inme (windfall) kârlar temin edeceklerdir. İhracat malları istihsali ile meşgul olan firmalar, maliyetleri değişmediği halde, memleket parası ile daha yüksek fiyatlar temin edeceklerdir. Aynı zamanda ithalât mallarında artan fiyatlar sebebiyle, ithalât malları ile rekabet yapan iç firmalar kuvvet kazanacaklardır. Umumiyet itibarile az veya her çok firma, ya daha fazla satarak veya daha yüksek fiyatla satmak suretiyle daha fazla kazanacaktır.

(11) Charles O. Hardy, *Devaluation of the Dollar*, 1933, s. 12.

Aynı zamanda bir başka yolla da müstahsiller kazançlı çıkacaklardır. Zira birçok masraflar devalüasyonun erken safhalarında tesirden kurtulacaklardır. Meselâ nakliye masrafları bir müddet için devalüasyondan önceki seviyelerini muhafaza edeceklerdir. Ücretler de bir dereceye kadar böyledir. Bu sebepten dolayı müteşebbis bir zaman için bu sabit kalan masraflar dolayısıyla daha fazla kâr temin etmiş olacaktır. Devalüasyonun umumiyet itibarile müteşebbis gurubun lehine bir temayül göstermektedir (12).

Devalüasyonun müstehlik tarafındaki tesirleri yukardakinin tamamen aksidir. Yükselen fiyatlar dolayısıyla müstehlikler eskisinden daha az satın alma gücüne sahip olacaklardır. Zira devalüasyon sebebiyle hem ithalât malları fiyatları artmış olacak ve hem de ihracat mallarının daha mühim kısmı dışarıya satıldığı için pahalılaşacaktır.

İşgücü ve Ücretler Bakımından :

İşgücü ve ücretler sahası daha karışık bir durum arz etmektedir. Devalüasyon daha çok ihracat, daha az ithalât ve dolayısıyla daha fazla istihsal neticesini doğuracaktır. Bu da normal olarak daha çok iş imkânı demektir.

Devalüasyon normal olarak daha yüksek fiyatlar demek olduğuna göre, bu aynı zamanda daha pahalı hayat şartları demektir. Bu takdirde nominal ücretler artmadığı müddetçe hakiki ücretler düşecektir demektir. Hakikatte devalüasyonun istihdam (employment) ve hakiki ücretler tesirinin ehemmiyetini tesbit bir hayli güçtür. Mühim olan mesele istihdam tesirinin hakiki ücretler üzerindeki tesirden daha ehemmiyetli olup olmadığını bulmaktır. Burada devamlı olarak çalışanlarla, kısmen (part-time) çalışanlar arasında bir tefrik yapmak icap etmektedir. Devamlı çalışan işçiler şimdi daha düşük seviyede senelik hakiki kazanç elde edeceklerdir. Kısmen çalışanlar ise şimdi daha çok iş temin edebilirler ve daha fazla kazanabilirler, fakat daha az serbest zamana sahip olacaklardır. Bir çok hallerde aileye yeter gelirin temini için bütün aile fertleri çalışmak zorunda kalabilirler.

Netice itibarile, işçi sınıfı umumiyetle devalüasyondan mutazarrır olacaktır diyebiliriz.

Fiyatlar Bakımından :

Devalüasyonun en süratli neticelerinden birisi de yurt içinde fiyatların yükselmesidir. Bu, eğer memleket devalüasyon yapıldığı devrede

(12) Enke ve Salera, *International Economics*, New York, 1952, s. 210.

tam çalıştırma halinde ise kendisini daha şiddetli olarak hissettirecektir. Devalüasyonun bu doğrudan doğruya tesiri çoğu zaman azalan istihlâk ve yatırım temayülü ile bir arada tezahür etmektedir. Bu şartlar altında devalüasyon yapan memlekette hakiki gelirin azalacağı düşünülmemelidir. Zira tam çalıştırma halinde para olarak gelirin ve fiyatların beraber hareket edeceği kabul edilmektedir (13).

Devalüasyon dolayısıyla meydana gelen yüksek ihracat ve ithalât fiyatları, şahısların ve teşebbüslerin taleplerini ithalattan ziyade memleket içi pazarlara çevirmelerine ve daha fazla ihracatta bulunmaya gayret etmeye sevkedecektir. Memleket içi istihsale yönelen ve artan talep dolayısıyla fiyatlar ve nominal gelirler artacaktır.

Gelirin Yeniden Dağılması Bakımından :

Devalüasyonun en mühim tesir sahalarından bir tanesi de budur. Ücretler yükselen fiyatları yakından takip edemeyeceği için bazı kimse-ler ücretler aleyhine kâr sağlayacaklardır. Diğer bir deyişle, gelirin bir gurupdan ekonominin diğer bir gurubuna aktarılması neticesi doğacaktır.

Gelir bu şekilde istihlâk temayülü yüksek guruptan istihlâk temayülü düşük guruba transfer olduğu müddetçe, dış tediye muvazenesinde müsbet bir inkişaf görülebilecektir.

V. DEVALÜSYONUN DİĞER METODLARLA MUKAYESESİ

Devalüasyon muhakkak ki, bir memleketin tediye muvazenesi güçlüklerinin önlenmesi için tatbik edilmesi icap eden yegâne usul değildir. Bu gayenin tahakkuku için tatbik edilebilecek usuller aşağıdaki şekilde sıralanabilir : (14)

- Kambiyo rayicinin değiştirilmesi (devalüasyon),
- Altın ve dolar satışları (para rezervlerinin kullanılması)
- Döviz için yüksek talebi tatmin edilmemiş bırakmak (vesika - rationing ve tahsis - allocation)
- Tahdit edici dış ticaret politikası, ve
- Diğer memleketleri daha liberal bir ticaret politikası takibine iknaya çalışmak.

(13) Sidney S. Alexander, *op. cit.*, p. 270.

(14) Fritz Machlup, «Three Concepts of Balance of Payments» *Economic Journal*, Mart 1950, s. 52.

Yukarda isimlerini verdiğimiz dış ticaret politikasına matuf bu tedbirler yanında, bir de umumî iktisat politikası vasıtasıyla yukarda izah edilen durumun tashihine gidilebilir. Meselâ kredi şartlarını ağırlaştırmakla fazla yatırım ve istihlâkin önüne geçmeye çalışılabilir. Veya bütün ekonomi üzerinde umumî bir satış vergisi tatbik edilebilir. Bütün bu tedbirlerin muvaffakiyeti esas itibariyle ekonominin umumî elâstikiyet kabiliyetine ve fiyat rijiditesine bağlıdır. Bu tedbirler arasında ta'bi-katta en çok rastlanan fizikî ithalât tahditleri ile devalüasyonun münakaşa ve mukayesesini yapmak istiyoruz :

Burada, memleketin dış ticaretinde en büyük ticaret avantajını elde etmesi noktai nazarından iki düzeltme usulünün «nisbi refah maliyeti - relative welfare cost» (15) bakımından münakaşasını yapacağız. Bunun için de her memlekette tam istihdam durumunun mevcudiyetini farzedeceğiz.

Tediye muvazesindeki dengesizliği düzeltecek bir usul olarak devalüasyon bir memleket için ithalât tahditleri usulünden daha pahalıya mal olacaktır. Buna sebep te devalüasyonun ihracat malları fiyatlarını düşürmesidir. Halbuki ithalât tahditleri böyle bir fiyat düşmesi meydana getirmezler.

Herhangi bir memleket devalüasyon veya ithalât tahditlerinden birisini seçmek mevkiinde bulunduğu zaman nazarı itibara alması icap eden bir takım faktörler vardır. Bunlardan en mühimmi muhakkak ki memleketin kazanabileceği ticaret avantajıdır. Diğer taraftan ithalât tahditlerinin konulmamasını derpiş eden milletlerarası anlaşmalar bir memleketin kararına tesir etmesi icap eden diğer mühim bir unsurdur. Aksine hareket etmek o memleketin milletlerarası organizasyonlardaki durumunu sarsabilir ve aleyhine neticeler doğurur. Aynı zamanda bazı memleketler devalüasyon yapmamayı ve kambiyo rayiçini istikrar halinde bulundurmayı iktisadi politikalarında bir prensip olarak kabul etmiş bulunabilirler. Böyle memleketler devalüasyona, bütün diğer usul ve vasıtaların muvaffakiyetsizliğe uğramasından sonra başvuracaklardır. Sonra, memleket içi menfaat gruplarının siyasi kuvveti de memleketin alacağı karara tesir edebilir. İşçi reylerine dayanan bir hükümet devalüasyon tarihini daima ileriye atmaya çalışacaktır.

Münakaşası yapılan usullerden herhangi birisi lehine bir şey söylenmeden önce nazarı itibara alınması icap eden bazı hususî haller de mev-

(15) Sidney S. Alexander, «Devaluation versus Import Restrictions as an Instrument for Improving Foreign Trade Balance», **I. M. F. Staff Papers**, Nisan 1951, s. 379 - 396.

cuttur. Devalüasyon veya ithal tahditlerinin tatbik edileceği sahanın hacminin ehemmiyeti vardır. Meselâ ithalât tahditleri küçük bir sahaya veya memlekete tatbik edilirse bunun çok az ticaret haddi (terms of trade) avantajı vardır. Aynı zamanda, devalüasyonun tam istihdamın mevcut olduğu ve olmadığı memleketlerde yapacağı tesirler farklı olacaktır. İkinci halde devalüasyon ithalât tahditlerine tercih edilmelidir. Eğer ilâve ihracat aksi takdirde kullanılmayacak bulunan kaynakların kullanılmasını temin edecekse, veya eğer ihracattaki artış memleket içi yatırım ve istihlâk aleyhine olmuyorsa, ihracat fiyatlarının yabancı memleketler parası ile düşürülmesi devalüasyonun aleyhinde bir sebep sayılmamalıdır.

Meseleye milletlerarası bir açıdan baktığımız zaman, ithal tahditleri herhangi bir memleketin lehine olsa dahi, devalüasyonun daima tercih edilmesi icap eder. Eğer her memleket sadece kendi menfaatini düşünerek ithalât tahditleri yoluna giderse neticede milletler arasındaki ticaret tamamiyle ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Demek oluyor ki kambiyo rayiçlerinde ayarlamalar milletlerarası ticaretin bekası bakımından ithal tahditlerine tercih olunmalıdır.

Daha önce de izah ettiğimiz üzere devalüasyonun en mühim dezavantajı ihracatın yabancı fiyatları üzerindeki aksi tesiri idi. İthal tahditleri ile mukayese edildiğinde devalüasyonun en zayıf tarafı da budur. Diğer taraftan devalüasyonun en kuvvetli olduğu husus iktisadî düzene çok az derecede müdahalede bulunması ve dolayısıyla serbest ticaret durumunun tahakkukuna vasıta olmasıdır (16).

Aynı zamanda, bazı hallerde, tediye muvazenesindeki bozukluğu düzeltmek için devalüasyon ve ithalât tahditlerinin birlikte kullanılması daha müsbet bir netice verebilir.

VI. DEVALÜSYONUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Devalüasyon mevzuunda o kadar çeşitli şeyler söylenmiştir ki meselelerin derinine inmeden herhangi bir şey söylemek hatalı olacaktır.

Bu kısımda mevzuumuz bakımından bilhassa ehemmiyeti haiz bazı meseleler üzerinde duracağız: 1. Devalüasyon bir memleket ekonomisi için faydalı olabilir mi? Devalüasyona gitmek kaçınılmaz mıdır? Eğer böyleyse, ne gibi hususlar nazarı itibara alınmalıdır? 2. Yeni kambiyo rayici nasıl tâyin edilmelidir?

(16) R. F. Kahn, *op. cit.*, s. 99.

1. *Devalüasyon memleket lehinemidir?* Bu suale cevap verebilmek için önce basit bir durumu ele alalım. Meselâ X memleketi sadece buğday ihraç etsin ve demir ithal etsin. Devalüasyondan sonra, ihraç edilen buğday miktarı artacak ve ithal edilen demir miktarı azalacaktır, diyebiliriz. Yani mübadele ticaret haddi memleket aleyhine dönecektir, zira artık aynı miktarda demir temini için memleket daha fazla buğday ihraç etmek mecburiyetindedir. Bu şartlar altında devalüasyon sadece düşük iktisadî refaha sebep olacaktır ve bu safhada devalüasyon memlekete fayda temin etmez diyebiliriz.

O takdirde, memleketleri dış ticarete devalüasyon tedbiri almaya sevkeden amil ne olabilir? Bu sorunun cevabı kısmen ikinci kısımda da izah edildiği üzere daha karışıktır. Kısaca, ihracat ve ithalât mallarının, memleket içi ve dışı ve taleplerinde meydana gelen değişmeler, bir memleketin tediyeye muvazenesinde bir boşluk husulüne sebep olurlar. Böyle bir durum karşısında memleketin mesul idarecileri tedbir almak zorundadırlar ve şimdiye kadar bahsettiğimiz usullerden bir veya bir kaçına baş vurabilirler. Meselâ mal alım veya satımında bulunabilir, kambiyo istikrar fonu kurabilir, veya kambiyo kontrolleri tatbik edebilir. Bununla beraber, altın ve yabancı döviz stokları tükenmeye yüz tutunca, hükümet ya kambiyo rayicini daha düşük bir seviyede tesbit etmeye mecbur kalacaktır veya rayicin kendi kendisine daha düşük ve münasip seviyeye düşmesine müsaade edecektir.

Bazı yazarlar devalüasyonun bir memleket dış ticaretini düzenleyici bir tedbir olabileceğini kabul etmezler. Bunlardan bazıları, devalüasyonu hazırlayıcı sebep ve hâdiseleri iyi tetkik etmeden bu sonuca varmaktadırlar. Bununla beraber, bu mevzuda nazarı itibara alınması icap eden tenkitlerde ileri sürülmüştür.

R. C. Leffingwell'e göre, devalüasyon bir tedavi usulü değil, fakat sadece hastalığın belirtisidir. Leffingwell şöyle devam etmektedir: (17)

«Devalüasyon iktisadî münasebetleri esastan bozmaktadır. Dünya ticaretinde tarafları müteessir etmektedir. Devlet veya hususî şahıslara ait olsun, devalüe edilen paralara göre yapılmış bütün borçlanmaların mukavele şartlarını değiştirmektedir. Memleket içinde enflasyona ve dolayısıyla malî anlaşmaların, ücretlerin, sigortaların, tasarrufların vs. kıymet kaybetmelerine müncer olmaktadır.

Bir zaman için, devalüasyon ihracatı teşvik ve ithalâtı azaltmak

(17) R. C. Leffingwell, «Devaluation and European Recovery» *Foreign Affairs*, Ocak 1950, 28 : 203 - 215.

suretiyle ticaret açığını azaltma temayülü gösterebilir; ancak bir müddet sonra maliyet ve fiyatlar devalüasyonu aksettirmeye başlayınca bütün bu avantajlar ortadan kalkacak ve hakikaten tesirli müdahaleler yapılamazsa memleketin içinde bulunduğu durum daha da kötüye yönelecektir.

Umumiyetle biz enflasyona bütçelerde denkliğin bozulduğu hallerde ve hükümet masrafları ile varidatı arasındaki boşluğun kapatılması için karşılıksız para basıldığı ve kredi verildiği hallerde rastlıyoruz. Esas düzeltilmesi icap eden haller bunlardır.»

Uzun müddet devalüasyonun pek de akıllı bir usul olmadığı iddia edilmiştir. Bu iddialara esas olarak da ilgili elâstikiyetlerin çok düşük olduğu ve devalüasyonun sadece meseleleri güçleştireceği ileri sürülmüştür. Bu hususta R. F. Kahn şöyle demektedir : (18).

«Devalüasyonun mantıki bir yol olarak kabul edilmemesine esas sebep, milletlerarası ticarete meydana gelecek inkişafın aksi yönde çalışan faktörlerin tesiri altında çok ehemmiyetsiz olmasıdır. Bu faktörler ise 1. Ticaret hadleri üzerindeki tesiri, 2. Memleket içinde gelirin dağılışı ve daha umumî bir tabirle para ile ifade edilen fiyat ve ücretler üzerindeki tesirleridir.»

S. Y. Lee ise, devalüasyonu müdafaa eden makalesinde gelirin yeniden dağıtılmasının lehinde gözüktür ve Kahn'ın adı geçen makalesini tenkit ederek, «Kahn bize, böyle bir yeniden dağılışın niçin arzu edilmemesi icap ettiğini izah etmemektedir» der. (19).

R. F. Kahn'ia göre, devalüasyon tediye muvazenesini, ihracatı artırmak ve ithalâtı azaltmak suretiyle değil, fakat ihracatı artırmak ve dolayısıyla daha fazla ithalât yapmak, ve kambiyo manilerini kaldırmaya hizmet etmek suretiyle, düzeltir (20). Diğer bir deyişle devalüasyon serbest ticaret durumuna yaklaşmak için bir vasıtaadır.

A. G. Hart'a göre, devalüasyon yapan memleket ticaret bilânçosunda ithalât kalemini büyütecek, dolayısıyla daha fazla tasarruf yaratacak ve böylece gelir muvazene seviyesi yükselmiş olacaktır. Keynes Para Teorisi de aynı şeyi ifade etmektedir (21). Ayrıca devalüasyon yapan memleketin daha başka kazançları da olacaktır. Meselâ altın stokları hakkında endişe duymadan faiz hadlerini düşürebilir.

(18) R. F. Kahn, *op. cit.*, s. 96.

(19) S. Y. Lee. «Mr. Kahn on 'The Dollar Shortage and Devaluation. *Economia Internazionale*, Vo. IV, Genoa, 1951.

(20) R. C. Kahn, *op. cit.*, s. 367.

(21) A. G. Hart, *op. cit.*, s. 367.

Devalüasyon taraftarları devalüasyonun tevlit edebileceği ters ve zararlı neticelere karşı dikkatli gözükmedirler. Bu yüzden hemen hiç bir iktisatçı memleketin iktisadî şartlarını yakından tetkik etmeden ve beraberinde lüzumlu tedbirleri almadan devalüasyon yapılmasının tehlikeli olacağına işaret etmektedirler. Birçoklarına göre devalüasyon müracaat edilebilecek son çaredir. Bu hususta J. R. Hicks, «Bir kere vakti geldikten sonra, artık devalüasyon kaçınılmaz bir hâdisedir.» demektedir (22).

Enke ve Salera meseleyi esaslı surette tetkik ettikten sonra belli bir neticeye varmaktadırlar (23) :

«Servetinin azaldığını ve döviz stoklarının eridiğini farkedenden memleketler icap ettiği zaman devalüasyona baş vurmaktan çekinmemelidirler. Devalüasyondan kaçınılması sadece meseleleri daha da güçleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır.»

Bununla beraber, bir memleketin tediye muvazenesindeki dengesizliği düzeltmek için devalüasyon usulü düşünülürken, bazı hususî durumlar bilhassa dikkat nazara alınmalıdır. Bu hususları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz :

Birincisi, birçok ihracat malları bir takım ithal mallarını da ihtiva ederler. Meselâ yünlü dokuma ihraç eden bir memlekette yün dışardan ithal ediliyor olabilir. Bu gibi durumlarda devalüasyonun tesiri çok azalacak ve yegâne kazanç sanayi tarafından ilâve edilen kıymet dolayısıyla meydana gelecektir.

İkincisi, ihracatçının eline geçen net fiyat, yabancı alıcılar tarafından ödenen fiyattan ehemmiyetli derecede daha düşük bulunabilir. Aradaki fark, nakliye, ithalat gümrükleri, sigorta vs. dolayısı ile. Bu sebepten ihracatçının karşılaştığı net talep elâstikiyeti, yabancı memleketlerdeki alıcıların hakiki talep şemalarından çok daha farklı olabilir.

Üçüncüsü, devalüasyon yapan her memlekette tedrici maliyet artışları beklenmelidir. Bir taraftan ithalât malları fiyatları arttığı için, ithalât malları ikame malları fiyatlarında artma temayülü gözükcek, diğer taraftan ihracat mallarına rakip mallarda da fiyat artışları meydana gelecektir. Devalüasyonun mali kazançları ihracat yapan mahalli müstahsillerin masrafları arttığı için, azalacaktır.

(22) J. R. Hicks, «Devaluation and World Trade», *Three Banks Review*, Aralık 1949, s. 3.

(23) Enke ve Salera, *op. cit.*, s. 210.

Dördüncüsü, ticaret muvazenesi tediye muvazenesinin sadece bir kısmını teşkil eder. Bu sebepten devalüasyon diğer muhasebe kalemlerinde aksi tesirler yapabilir. Meselâ dış borçlar kaleminde. Böylece memleketin borç yükü birkaç misli fazlalaşmış olabilir.

Beşincisi, daha önce de söylediğimiz gibi devalüasyon memleketin tediye muvazenesi güçlüklerini, ihracatta belirli bir artma ve ithalâta bir azalma meydana gelmedikçe, kendi başına doğrudan doğruya gidemez.

2. *Yeni Kambiyo Rayici Nasıl Tâyin Edilmelidir* : Yeni kambiyo rayicinin tesbiti para otoriteleri için hakiki bir güçlük arz etmektedir. Realist ve doğru bir kambiyo rayici, diğer taraftan, meselede hayati ehemmiyeti haizdir. Bu hususta memleketler tarafından iki usulün tatbik edildiği müşahade edilmektedir. Memleketler ya sabit veya dalgalanan kambiyo rayicileri usullerini tatbik etmektedirler. İkincisi rayicin fiili seviyesini bulması için muayyen bir müddet serbest dalgalanmasını derpiş etmektedir. Aynı zamanda dalgalanan kambiyo kuru sayesinde memleketler ekonomilerini, hakikate ve menfaatlerine uymayan sabit kur dolayısıyla meydana gelebilecek zararlı tesirlerden de korunmuş olmaktadır.

Buna karşı yapılan münakaşa ise memleketlerin bir dereceye kadar kambiyo kurlarında istikrarı temin etmelerinin lüzumlu olduğudur. Bugün milletlerarası iktisadî sahada paraların kıymetinin bu şekilde dalgalanmasına, kambiyo ve ithalât kontrollerinin tamamen kaldırılmasına müsaade etmemektedirler.

Sabit bir kambiyo kuru tesbit ederken de başlıca iki hususa dikkat etmek gerekmektedir (24).

1. Kur, devalüasyon yapan memleketin maksatları için lüzumlu olan seviyeden daha aşağıda olmamalıdır.

2. Seviyesinde tutulabilecek kadar ve diğer dünya memleketlerine ikinci bir değişiklik olmayacağı kanaatını verecek derecede düşük olmalıdır.

Bütün bunların yanında, tesbit edilecek rayicin doğruluğu onu yapanların kabiliyet, iktisadî malûmat, tecrübe ve ileri görüşlülüğüne bağlıdır. Zayıf bir karar sadece vaziyeti daha müşkül duruma sokacaktır.

Bazı hallerde, memleketler hakiki bir ihtiyaç olmadan ve sadece ih-

(24) Sir Stafford Cripps, *The University of Chicago Round Table*, Eylül 1949.

